

Türkçe Sözlük Birimlerinin Kazandığı Yeni Yan Anlamlar*

Gülcan Çolak-Bostancı**

Özet: Canlı bir varlık olan dil; coğrafi, tarihi, toplumsal, kültürel dokuya ve kendi iç dinamiklerine bağlı olarak sürekli bir gelişim ve dönüşüm içindedir. Dildeki anlamsal, biçimsel, sözdizimsel ve söz varlığına yönelik değişimleri daha çok artzamanlı değerlendirmeler ile görmek mümkündür. Bu makalede sözcüklerin anlamlarında yaşanan değişimler ekseninde, çağdaş genel (Türkçe) sözlüklerdeki bazı madde başı ve madde içi sözlük birimlerinin kazandıkları ve Türkçe Sözlük'e (TDK 2011) henüz geçmemiş yeni yan anlamları ele alınmaktadır.

Dil *göstergesinin gösteren* ögesi, tek bir biçime sahipken *gösterileni* birden fazla olabilmektedir. Temel ve yan anlamlarıyla birden fazla *gösterilene* sahip olan bu çok *anlamlı* göstergelerde, anlamların -kullanım sıklığı ve yaygınlıklarına göre- sıraları değişebilmekte, kimisi unutulmakta ya da gösterge yeni somut ve soyut yan anlamlar kazanabilmektedir. Bu çalışmada, 23 madde başı, 1 madde içi sözlük biriminin, Türkçe Sözlük'te (TDK 2011) açıklanmamış yan anlamları tespit edilmiş, söz konusu bu anlamların kullanımı, tarama araştırması ve içerik analiziyle elde edilen örnek cümlelerle kanıtlanmıştır. Tarama araştırmasında kullanılmak üzere bir anket geliştirilmiş ve bu anket, 2013 yılında, 26'sı kadın 22'si erkek ve yaş ortalaması 30 olan farklı eğitim düzeylerinden 48 kişiye uygulanmıştır. İçerik analizi için Türkçe Ulusal Derlemi'nden, edebi eserlerden ve çeşitli gazetelerdeki köşe yazılarından yararlanılmıştır. Her iki yöntem sonucunda elde edilen verilerle, bu sözcüklerin yeni yan anlamlar kazandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sözlük birimi, yan anlam, söz varlığı, sözlükçülük

The New Connotations Acquired by Turkish Lexemes

Abstract: Language is a *living organism* that is continuously developing, changing and transforming connected to geographical, historical, societal and cultural changes and its own internal dynamics. It is mainly possible to see the

* Bu makale metni, Varşova'da (Polonya) düzenlenen III. Uluslararası Türkoloji Kongresi'nde (25-27 Haziran, 2014) sunulan bildiri metnine dayanmaktadır.

** Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulcanbs@gazi.edu.tr

changes and developments in language aimed at meaning, morphological, syntactics, and vocabulary with diachronic evaluations. This paper will treat the new connotations that have not yet entered Türkçe Sözlük (TDK 2011) and what is acquired at the headwords and within the units of lexemes in the contemporary general Turkish dictionaries within the axis of changes experienced in the meanings of words.

Despite the fact that the element, which is the *signifier* of the *sign* of language, is in a single form, what is *signified* can be more than one. The meanings of these *polysemous signs*, which have more than one *signified* with their denotation and connotations, could change their orders –according to their frequency and prevalence of use– and the meanings of some are forgotten or the *sign* can acquire new concrete or abstract connotations. In this study, 23 headwords and 1 word within the lexeme for which connotations have been determined that have not been disclosed in Türkçe Sözlük (TDK 2011) have been proven with sample sentences obtained for the use of these subject meanings, survey research and analysis of contents. A questionnaire was developed to be used in the survey study and this questionnaire was implemented in 2013 on 48 persons, 26 females and 22 males, with an average age of 30 and from different educational levels. The Turkish National Corpus and the writings of columnists in various newspapers were utilized for the content analysis. It was determined that new secondary meanings were acquired by these words with the data obtained at the conclusion of both methods.

Key Words: Lexeme, secondary meaning, vocabulary, lexicography

1. Giriş

Kıvrılarak akan bir nehir, hep *aynı kalyormuş, kimliğini koruyormuş gibi* bir izlenim oluştursa da nehrin içeriği sürekli bir akış hâlidir ve hep değişen bu akışla şeklini ve kimliğini korumaktadır. Bu yönüyle nehirlerle benzeyen dillerde de çeşitli hayat biçimleri, kimlikler yer alır ve bunlar sürekli bir değişim ve dönüşüm içindedir (Bauman 1998: 248). Toplumun kültürel dokusuna, hayat biçimlerine ve dilin iç dinamiklerine bağlı olarak yaşanan gelişim ve farklılaşmalar, dili oluşturan birimlere biçimsel ve anlamsal olarak da yansımaları düşürmektedir. Guiraud'nun (1975) vurguladığı gibi sözcükleri oluşturan insanlardır, fakat bir bahçeye ekilen bitkilerden nasıl ki bazıları solar, bazıları güçlü bir biçimde gelişirse, sözcüklerin de böyle kendilerine özgü, bir evrim ve yaratım içeren hayatları vardır (s. 42).

Dildeki bu farklılaşmaları; artzamanlı bakış açısıyla, sözvarlığına

katılan ya da kullanımını yitiren leksik birimlerde, sözcüklerdeki anlam ve biçim değişikliğinde, sözdizimsel yapıda; eşzamanlı bakışla da yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek gibi toplumsal değişkenlerle belirlenen sosyoleklerde, coğrafyaya bağlı diyalektlerde, kişisel dil kullanımı olan idyolekte ve konuşma şartlarına, niyetine, kişinin psikolojisine göre değişen dil kullanımlarında görebiliriz. Eski Türkçeden günümüze *ıgaç>ağaç*, *adıg>ay* gibi sözcüklerde görülen sessel; *er-* “ol-” yardımcı fiilinin *er->-ir>-i-* olarak eklenmesinde görülen biçimsel; Göktürk Türkçesinde düşük bir oran gösteren Sanskritçe, Çince, Soğdakça ve Toharcadan alıntı sözcüklerin, Arapça, Farsça, Yunanca, İtalyanca, Rumence, Fransızca, İngilizceden alıntılarla zamanla artmasındaki sözlüksel; Eski Uygur Türkçesinde “mal, mülk” anlamındaki *davar* (tavar) sözcüğünün günümüzde “koyun, keçi gibi hayvanların ortak adı”nı ifade etmesindeki anlamsal değişimler; artzamanlı dilsel farklılaşmalara örnek teşkil etmektedir. Dillerin biçimsel, anlamsal, sözdizimsel ya da sessel nitelikleri üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda da -araştırmanın amacına göre- bu değişimler dikkate alınmaktadır.

Bu dilsel değişimlere yönelik bilimsel dikkat sebebiyledir ki bir dilin genel sözlükleri hazırlanırken sözcüklerde görülen sayısal, anlamsal ve biçimsel değişikliklere ayrı bir özen gösterilmektedir. Türk Dil Kurumu’nun hazırladığı Türkçe Sözlük’ün¹ -ilk baskısından 11. baskısına dek- söz varlığında sürekli bir artış göstermesi, bu bilimsel ilke ve titizliğin en açık örneklerindedir. TS’nin (TDK) 1945’te gerçekleştirilen ilk baskısında 25.574 madde başı, 6.530 madde içi olmak üzere 32.104 söz bulunurken bu sayı ikinci baskıda (1955) kitapların, sözlüklerin, dergi ve gazetelerin taranması, konuşma dilinin de dikkate alınmasıyla 35.738 sözcüğe çıkmıştır. Baskıların üçüncüsünde (1959) 37.921, dördüncüsünde (1966) 37.669, beşincisinde (1969) 38.470, altıncısında (1974) 45.178, yedincisinde (1983) 59.727, sekizincisinde (1988) 63.321, dokuzuncusunda (1998) 73.707, onuncusunda (2005) 77.407 ve on birincisinde (2011) 92.292 madde başı ve madde içi söz bulunmaktadır (Akalin 2011). Dildeki bu değişiklikler, sözcüklerin yeni anlamlar kazanmasına, anlam ölümlerine ve bazı anlamların kullanım yaygınlığı ve sıklığının artışına bağlı olarak da sözlüklere yansımıştır. Kâmûs-ı Türki² (1901) ve TS’deki (TDK 2011) eylem türündeki sözlük birimlerinin anlamlarını karşılaştıran, iki sözlük arasındaki yüz on yıllık süreçte görülen anlamsal değişimleri değerlendiren Doğru (2013), birçok Türkçe eylemde bu anlamsal gelişmeyi tespit etmiştir. KT’de sadece “alev çıkarır hâle getirmek, tutuşturmak” anlamı bulunan *alevlendirmek* sözcüğü TS’de (TDK 2011) “etkisini, şiddetini arttırmak, çoğaltmak” ifadesiyle ikinci ve mecaz bir anlam; KT’de “boz rengini almak” anlamıyla tanımlanan *bozarmak*,

1 Metnin devamında TS (TDK) biçiminde kısaltılarak yazılmıştır.

2 Metnin devamında KT biçiminde kısaltılarak yazılmıştır.

TS’de “renk değiştirmek, rengi atmak” olarak ikinci bir yan anlam; KT’de ilk anlamı “yiyip içeceğini tedarik etmek” olan *beslemek*, TS’de 7.anlam sırasında belirtildiği üzere “bir duyguyu gönülde yaşatmak” olarak yeni ve mecaz bir anlam daha kazanmıştır.

Gerek madde başı sözcüklerin sayısında gerek sözcüklerin anlamlarında görülen bu değişim ve gelişim; madde başlarının düzenlenmesi, tanımların verilmesi, temel ve yan anlamların kullanım sıklığına göre sıralanmasının; sözlük yazımında ne denli özenli, yöntemli ve ilkeli çalışma gerektirdiğini (Uzun 1999: 54) göstermektedir. Bu yüzdendir ki sözlük hazırlayıcıları, sözcüklerin zamanla kazandıkları yeni anlamları kapsamlı taramalar ve araştırmalar ile tespit etmelidir (Boz 2009: 148).

Bu çalışma, Türkçe genel sözlüklerdeki bazı madde başı ve madde içi sözlük birimlerinin kazandıkları ve TS’ye (TDK) henüz geçmemiş yeni yan anlamları değerlendirmesi, tarama araştırması ve içerik analizi yöntemleriyle bu anlamların kullanılır olduğunu ortaya koyması açısından, Türk sözlükçülüğüne küçük de olsa bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. Türkçenin Genel Sözlükleri

Bir dildeki sözlüksel birimlerin tümünü ya da bir kısmını; tanımları, tanıkları, söylenişleri, kökenleri, kullanımları, dilbilgisel kategorileri, yakın anlamlıları ya da başka dildeki karşılıklarıyla abecesel düzene, konularına veya kavramsal alanlarına göre ortaya koyan (Vardar 1998: 191) sözlükler, hazırlanış amaçları ve nitelikleri bakımından çeşitlilik göstermektedir. *Bir ya da birden çok dilin sözvarlığını işlemesi* yönünden 1) tekdilli ve 2) çokdilli; *madde başlarında abece sırasının esas alınıp alınmamış* olmasına göre 1) abecesel ve 2) kavramsal olarak ikiye ayrılan sözlükler; *sözvarlığının niteliğine göre* daha fazla çeşitlilik göstermekte, 1) genel, 2) tarihsel, 3) tersine sözlükler ve 4) yabancı ögeler, 5) lehçebilimi, 6) kökenbilgisi, 7) uzmanlık alanı (terim), 8) argo,9) deyim ve atasözü, 10) anlatımbilim, 11) sanatçı ve metin, 12) yanlış yerleşmiş öge ve 13) eşanlamlı, eşadlı, tersanlamlı ögeler sözlükleri olarak ayrılmaktadır (Aksan 1995: 399-400).

Bu sözlükler içinde bir ortak dili (yazı dili); sözcük, deyim, kalıp sözler gibi bütün öğeleriyle genellikle eşzamanlı yöntemle ele alan sözlük çeşidine *genel sözlük* denmektedir (Aksan 1995: 403; Aksan 1998: 117). Günümüzde birçok nitelikli Türkçe genel sözlük yazılmasına rağmen bunların hâlâ gelişmeye ve olgunlaşmaya açık eksik yönleri de bulunmaktadır. Bu durumun belki de önemli sebeplerinden biri, Türkçe genel sözlük yazımının; tecrübe, birikim ve uzmanlık gerektiren uzun bir tarihinin olmayışıdır.

Kâşgarlı Mahmud’un 1072-1077 yılları arasında yazdığı Divânü Lügati’t-Türk ile başlayan Türk sözlükçülüğünün önemli bir özelliği; Farsça-Türkçe/

Türkçe-Farsça, Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça gibi iki dilli ya da bu üç dilin birlikte alındığı çok dilli sözlüklerin yazılmasıdır. İki dilli sözlüklerin yanı sıra Sünbülzade Vehbî'nin Farsçadan çevirdiği Tuhfe-i Vehbî, Vankulu Mehmed Efendi'nin Arapçadan çevirdiği Kitâb-ı Lûgat-ı Vankulu, Mütercim Ahmed Asım'ın Farsça'dan çevirdiği Burhan-ı Katı gibi tercümeyle dayalı (Eminoğlu 2010: 12) ya da Batı ülkelerinden gelip Türkçeyi çok iyi öğrenen yabancıların yazdığı sözlükler de mevcuttur. Bernardo Parigi tarafından 1661'de yazılan Vocabolario Italiana-Tvrchesco (İtalyanca-Türkçe Söz Kitabı); Meninski'nin Viyana'da 1680'de yazdığı Thesaurus Linguarum Orientalium, Turciace, Arabiace, Persiace Lexicon (Doğu Dilleri Türkçe-Arapça- Farsçanın Hazinesi) bu sözlüklerdendir (Kartallıoğlu 2010: 11; Eminoğlu 2010: 12). Osmanlı sahasında Türkçe sözcüklerin madde başı olduğu ilk sözlük, Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin yazdığı ve sözcüklerin Arapça ve Farsça karşılıklarıyla verildiği Lehçetü'l-Lûgat'tir (Yavuzarslan 2004: 190). Türkçeden Türkçeye ilk sözlük, Ahmed Vefik Paşa'nın 1876'da yazdığı Lehçe-i Osmanî'dir (Gözütok 1997: 29), fakat Türk sözlükçülüğünde çığır açan, kendinden sonraki tek dilli genel sözlüklere temel teşkil eden sözlük, Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî'sidir. Osmanlı coğrafyası dışında yazılan iki dilli yabancı sözlükler hariç adında Türk geçen ilk sözlük olan ve 1901'de basılan bu eserde, her sözcüğün farklı anlamları özel işaretlerle ayrılmış ve gerektiğinde örneklerle açıklanmıştır (Yavuzarslan 2004).

Cumhuriyet'ten sonra yayımlanan geniş hacimli sözlüklerden biri de Hüseyin Kâzım Kadri'nin hazırladığı, içinde çeşitli Türk lehçelerinden sözcükleri de içeren Büyük Türk Lûgati'dir. Bu sözlüğün 1.cildi 1927'de, 2. cildi 1928'de Arap harfleriyle; 3 ve 4. ciltleri ise yazarın vefatından sonra 1943 ve 1945'te yayımlanmıştır (Aksan 1998: 116). Harf Devrimi'nden sonra yayımlanan ilk sözlük de İbrahim Alaettin başkanlığında ve Ali Sedat, S. Tevfik, Kerim Sadi tarafından 1930'da hazırlanan ve 30.000 sözcükten oluşan Yeni Türk Lûgati'dir (Bingöl 2006: 204). Cumhuriyet Dönemi'nde sözlükçülük alanında önemli gelişmeler yaşanmış, Türkçenin tarihi kaynaklarının taranması, Anadolu ağzlarının sözvarlığının belirlenmesi amacıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) tarafından önemli çalışmalar kaydedilmiştir (Aksan 1998: 116). Türk Dil Kurumu tarafından ilk baskısı 1945'te yayımlanan Türkçe Sözlük, günümüz Türk Sözlükçülüğünün temel eserlerinin başında gelmektedir.

Kemal Demiray ve Ruşen Alaylıoğlu'nun 1952'de hazırladığı Ansiklopedik Türkçe Sözlük, Ali Püsküllüoğlu'nun 1966'da yayımladığı Öztürkçe Sözlük, 1967'de Mustafa Nihat Özön tarafından yayımlanan Resimli Türk Dili Sözlüğü, Meydan-Larousse'un Sözlük Bölümü, Pars Tuğlacı'nın 6 ciltlik Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük'ü (1971-1972), D. Mehmet Doğan'ın 1981'de hazırladığı Büyük Türkçe Sözlük, Dil Derneği'nin 1991'de yayımladığı Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük, Milli Eğitim Bakanlığının 1995'te yayımladığı Örnekleriyle Türkçe Sözlük ve İlhan Ayverdi'nin hazırladığı Misalli Büyük Türkçe Sözlük (2005) ile sözlük çalışmaları gelişmiştir (Eminoğlu 2010).

3. Türkçe Genel Sözlüklerdeki Eksiklikler

Sözlüklerin yaşayan dili yansıtır duruma gelmesinde, geniş bir uzman kadrosunun çalışması, her yeni baskı için dile yerleşen yeni öğelerin taranması, kavramların uzmanlarca değerlendirilmesi, bilgisayardan yararlanılması büyük önem taşımaktadır (Aksan 1995: 409). Madde başlarının 1) sözcüğün yazılış ve söylenişi, 2) sözcüğün türü, 3) sözcüğün anlamı ve tanımı olmak üzere en az unsurdan oluştuğu ve bunların yanı sıra tanımı açıklayıcı nitelikte örnek cümlelerin yer aldığı (Aydın 2007: 115) genel sözlüklerin yazımında her ne kadar sözlük yazar(lar)ının araştırma ve taramaları birinci derecede önem ve sorumluluk arz etse de akademisyenler başta olmak üzere tüm sözlük kullanıcıları da sözlüklerin gelişip olgunlaşmasına eleştirel ve bilimsel katkılar sağlayabilir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkçe sözlükleri eleştiren bilimsel yazıların özellikle son on yılda arttığı görülmektedir. Boz (2011), sözlük ve sözlükçülük sorunlarına değindiği yazısında sözlüklerin hazırlanmasında seçilecek yöntem, amaç ve hedef kitlenin belirlenmesi, madde başlarının oluşturulması, sıralanması, tanımlanması ve madde başları için örnek cümlelerin yazılması ile ilgili önemli konulara dikkat çeker. Türkçe genel sözlüklerde en fazla görülen sorunlar da daha çok bu durumlarla ilgilidir.

Usta (2006), TS'deki (TDK 2005) yöntem hatalarını değerlendirerek yanlış ya da gereksiz madde başı sözcüklerin bulunduğunu, yanlış, belirsiz ya da yetersiz sözcük tanımı yapıldığını, sözcüklerin yan anlamlarının sıralanmasında kullanım sıklığı ve önem sırasının dikkate alınmadığını seçtiği örnekler üzerinden eleştirmiştir. Boz (2009), sözlüklerdeki çok anlamlı madde başlarındaki yan anlamların sıralanması sorununu, *klasik* sözcüğünün genel Türkçe sözlüklerindeki anlam açıklamaları üzerinden tartışmıştır. TS'nin (TDK) 1945'ten 1974'e kadarki ilk 6 baskısında *klasik* sözcüğü 1'i temel 2'si yan anlam olmak üzere 3 anlama sahiptir ve bu anlamların sıralanmasında da bir değişiklik yoktur. 1983'ten 2005'e kadarki son 4 baskıda sözcüğün anlam sayısı 6'ya çıkmıştır ve anlam sıralamasında da ilk 6 baskıya göre değişiklik bulunmaktadır, fakat son 4 baskının kendi içinde yan anlam sayısı ya da sıralaması yönünden değişiklik olmadığı gibi söz konusu sözcüğün yaygınlık ve kullanım sıklığı araştırıldığında, anlamlar TS'de yanlış sıralanmaktadır. Aynı zamanda Ali Püsküllüoğlu'nun hazırlamış olduğu Arkadaş Türkçe Sözlük, Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan Örnekleriyle Türkçe Sözlük gibi sözlüklerde söz konusu sözcüğün anlamlarının, aynı TS'deki gibi verilmesine dikkat çeken Boz, Türk sözlükçülüğünde var olanın üzerine yeni bilgi konulmamasını düşündürücü bulur.

Anlamların sıralanması ile ilgili bir başka çalışma da Çolak-Bostancı'ya (2009) aittir. Bu çalışmada, 101 sözcüğün, TS'de (TDK 2005) mecaz olarak belirtilen bazı anlamlarının, yapılan tarama araştırması ile %70 ve üzeri bir oranda, bağlamdan bağımsız, nesnel bir biçimde akla gelen ilk anlam olduğu

görülmüştür. Madde başı sözcüklerin sıralanmasıyla ilgili dikkate değer bir öneri sunan Kaya (2001), sözlüklerde madde başı olan fiil tabanlarının, kendinden türemiş sözcüklerden sonra gelmemesi için mastar ekiyle değil, *gör-*, *bil-* örneklerinde olduğu gibi kısa çizgi ile gösterilmesinin ve ayrı yazılan madde başı sözcüklerin, aralarındaki boşluk dikkate alınarak sıralanmasının, sözlüklerin kullanımında önemli olduğunu belirtir.

Bu araştırma da Türkçe genel sözlüklerin güncellenmesinde önemli olduğu düşünülen yeni yan anlamlar konusuna dikkat çekmektedir.

1. Temel ve Yan Anlam

Temel anlam (göndergesel anlam), bir sözcük işitildiğinde ya da okunduğunda zihinde beliren ilk tasarım, ilk imge ve kavramdır. Sözcüklerin kullanım sıklıklarının ve yerlerinin artmasıyla temel anlamlarının yanı sıra kazandığı başka anlam ya da anlamlara da *yan anlam* denir (Aksan 1999: 50). Dolayısıyla yan anlam, bir sözcüğün temel anlamının yanı sıra dile getirdiği ikincil kavramlara, imgelere, izlenimlere ilişkin diğer anlam ya da anlamlardır (Vardar 1998: 224; Aksan 1995: 506; Leech 1981:12). *Bakmak* sözcüğünün “1.Bakışı bir şey üzerine çekmek” ifadesi, sözcüğün temel anlamı iken; “2. Aramak 3. Bir şeyin yüzü bir yöne doğru olmak 4. Bir şeyin gelişmesi veya iyi bir durumda kalması için emek vermek 5. Beslemek, geçindirmek” gibi TS’de (TDK 2011) on altı ayrı açıklama ile verilen anlamları da yan anlamları olmaktadır.

Göstergelerin, çeşitli benzetmelere ve aktarmalara dayalı olarak zaman içinde yeni anlamlar kazanması, 1) somuta yeni somut anlamlar eklenmesi, 2) somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi, 3) soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi ve 4) soyuta yeni somut anlamlar eklenmesi olarak genellikle dört doğrultuda gerçekleşir (Aksan 1999: 60). *Dil*, *burun* gibi organ adlarının doğadaki unsurlara aktarılması somuta somut; yine bir organ adı olan *burun* sözcüğünün “kibir, büyüklenme” anlamını kazanması somuta soyut; az rastlanmakla birlikte “aç olma hâli”ni anlatan *açlık* sözcüğünün “kıtlık, yoksulluk” anlamları soyuta soyut; *eğri* sözcüğünün “doğru olmayan çizgi anlamı” da soyuta somut anlam eklenmesine örnektir (Aksan 1995: 510).

Araştırma

Türkçe sözlük birimlerinin kazandığı yeni yan anlamlar üzerine yürütülen bu araştırmanın varsayımları şunlardır:

- 1) Hedef listede bulunan 24 sözlük birimi, TS’de (TDK 2011) açıklanmamış yeni yan anlamlar kazanmıştır.
- 2) Bu sözlük birimlerinin kazandığı yeni yan anlamlar yazılı Türkçede

kullanılmaktadır.

- 3) Bu sözlük birimlerinin kazandığı yeni yan anlamlar Türkçe konuşurları tarafından bilinmektedir.

Yöntem

Araştırmanın varsayımlarını değerlendirebilmek amacıyla tarama araştırması ve içerik analizi olmak üzere iki farklı yöntem kullanılmıştır. Tarama araştırmasında kullanılmak üzere bir anket geliştirilmiş ve bu anket, 2013 yılında farklı eğitim, cinsiyet ve yaş grubundan kişilere uygulanmıştır. Bir diğer yöntem olan içerik analizinde ise söz konusu sözcükler, Mersin Üniversitesi İngiliz Dilbilimi Programı tarafından hazırlanan Türkçe Ulusal Derlemi'nde³, edebî eserlerde ve çeşitli gazetelerin köşe yazılarında aranmış ve sözcüklerin söz konusu yeni yan anlamlardaki kullanımları incelenmiştir.

Araştırma Ölçeği

Tarama araştırmasında kullanılmak üzere hazırlanan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birincisi; cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve meslek bilgilerini soran *kişisel bilgiler* bölümüdür. İkincisi ise katılımcıların; sözcüklerin açıklanan anlam(lar)ı dışında bildikleri diğer anlam(lar)ını yazıp her bir sözcüğü belirttikleri anlamda birer cümlede kullandıkları *sözcüklerin anlam değerlendirmesi* bölümüdür. Ankette bulunan sözcükler, araştırmacının TS'deki (TDK 2011) sözlük birimlerini, tanımlarında eksiklik olanları tespit amacıyla taraması neticesinde seçilmiştir. Aşağıda ankette bulunan örnek bir sözcük değerlendirmesi yer almaktadır:

Ateş hattı : Savaşta en ilerideki birliklerin ellerindeki silahlarla ateş açabilecekleri hat.

Diğer anlam/açıklama :

Cümle :

Katılımcılar

Tarama araştırmasında kullanılan anket, 2013 yılında, Ankara'da yaşayan, farklı yaş, meslek, eğitim ve cinsiyet gruplarındaki 48 kişiye uygulanmıştır. Katılımcıların 26'sı kadın 22'si erkek ve yaş ortalaması 30'dur.

İşlem

3 Türkçe Ulusal Derlemi (TUD): Mersin Üniversitesi öğretim elemanlarından Prof. Dr. Yeşim Aksan, Prof. Dr. Mustafa Aksan, Yrd. Doç. Dr. Devrim Alıcı, Okt. Ümit Mersinli, Arş. Gör. Umut Ufuk Demirhan, Arş. Gör. İpek Yıldız, Arş. Gör. Gülsüm Atasoy ve Bilg. Y. Müh. Hakan Yılmaz tarafından hazırlanmış bir derlem veritabanıdır. 1990-2009 yılları arasında yayımlanmış, edebiyat, sanat, toplum bilimleri, ticaret ve finans, düşünce ve inanç gibi alanlarda yayımlanmış kitap, süreli yayın, konuşma metinlerinden oluşmaktadır. TUD Tanıtım Sürümü'nde 4458 metinden elde edilen 47.650.926 sözcükbiriminden oluşmaktadır.

- 1) Seçilen 24 sözlük biriminin TS'de (TDK 2011) bulunmayan yan anlamlarının kullanımlarını tespit için TUD, edebî eserler ve çeşitli gazetelerin köşe yazıları incelenmiştir. Söz konusu anlamlar, tarama araştırması neticesinde katılımcıların yazdıkları ve içerik analizinden seçilen metinlerden alınan cümlelerle örneklendirilmiştir.
- 2) Her bir katılımcının sözcüklere getirdikleri açıklamalar ayrı ayrı değil, tümünü birleştirici ve kısaltıcı bir ifadeyle verilmiştir. Ankette belirtilen anlam tekrar edilmişse, yanıt boş sayılmıştır.
- 3) Örnek cümlelerin yazımında içerik analizi metinlerindeki yazım ve noktalama esas alınmıştır.
- 4) Bu çalışmada seçilen sözcüklere önerilen ve TS'de (TDK 2011) bulunmayan anlamlara, diğer Türkçe sözlüklerde yer verilip verilmediği de araştırılmış, bu amaçla Misalli Büyük Türkçe Sözlük⁴ (Ayverdi 2010), Doğan Büyük Türkçe Sözlük⁵ (Doğan 2011), Ötügen Türkçe Sözlük⁶ (Çağbayır 2007) ve Türkçe Sözlük⁷ (Püsküllüoğlu 2012) ve -bazı anlamlar argo olarak da düşünülebileceği için- Büyük Argo Sözlüğü⁸ (Aktunç 2010) incelenmiştir. Önerilen yeni yan anlamlar bu sözlüklerde belirtildiyse sözcüğe dipnot düşülerek söz konusu durum açıklanmıştır.

Sonuçlar

arabesk:

TSA ⁹	KAÖDA ¹⁰		KAÖFA ¹¹		Boş
	Açıklama	%	Açıklama	%	
1. Arap müziğini andıran, genellikle karamsarlığı konu edinen bir müzik türü. 2. <i>mim.</i> Girişik bezeme.	Acılı, acıklı, karamsar, hüzünlü ve sıkıntılı olma durumu ya da tarzı. ¹²	71	Doğuya, Arap'a özgü. ¹³	7	22

Arabesk müzik her ne kadar karamsar ve acılı tarzda olsa da gerek katılımcıların açıklamaları gerekse yazılı Türkçede, müzik dışındaki hâl ve süreçler için de arabesk sözcüğü kullanılmaktadır. Sözcüğün, müzik türünün

4 Metnin devamında MBTS biçiminde kısaltılarak yazılmıştır.

5 Metnin devamında DBTS biçiminde kısaltılarak yazılmıştır.

6 Metnin devamında ÖTS biçiminde kısaltılarak yazılmıştır.

7 Metnin devamında TS biçiminde kısaltılarak yazılmıştır.

8 Metnin devamında BAS biçiminde kısaltılarak yazılmıştır.

9 Türkçe Sözlük'teki (TDK 2011) anlamı ifade etmektedir.

10 Katılımcıların açıkladıkları ve önerilen diğer anlamı ifade etmektedir.

11 Katılımcıların açıkladıkları önerilenden farklı anlamı ifade etmektedir.

12 DBTS'de (Doğan 2011) sözcüğün 6.anlamı "basit duygu istismarına dayanan davranış veya eser" olarak açıklanmaktadır.

13 DBTS'de (Doğan 2011) sözcüğün 4.anlamı "Araplara has, Arap tarzında, Arap usulü" olarak verilmektedir.

niteliğine bağlı olarak anlamı genişlemiş ve somuta soyut anlam eklenmesiyle sözcük yeni bir yan anlam kazanmıştır. Aşağıdaki örnekler de bunu kanıtlamaktadır.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Onun bu umutsuz *arabesk* yaşamı bir gün bitecektir.
- 2) Ne *arabesk* günler geceler yaşadım.

Yazılı Türkçeden örnekler:

- 1) Yalnız derken, öyle acıklı, manalı *arabesk* hâllerden bahsetmiyorum; hani “Aslında hepimiz yalnızız” gibisinden... (Önder 2012).
- 2) Aslında aşktan yanıp tutuşmak, sürüm sürüm sürünmek biraz *arabeskten* de öte bir şey... (TUD 1993)

ateş hattı:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	%
1. ask. Savaşta en ilerideki birliklerin ellerindeki silahlarla ateş açabilecekleri hat.	Tehlikeli ve gergin bir ortamın, kargaşanın, tartışmanın ya da karışıklığın olduğu durum. ¹⁴	75	25

Sözcük, temel anlamına bağlı olarak ve somuta soyut anlam eklenmesiyle yan anlam kazanmıştır.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Recai'nin yaptıklarına öğretmen de tepki gösterince sınıfta bir *ateş hattı* oluştu.
- 2) Yaptığı tutarsız açıklamalar yüzünden *ateş hattında* kalması kaçınılmazdı.

Yazılı Türkçeden örnekler:

- 1) Öyle ki şu anda çıkarılan yasalarla zevkten dört köşe olanlar, bu demokrasi mücadelesinin *ateş hattında* sürdürüldüğü koşullarda dahi sırça köşklerinden çıkmamışlardır (TUD 2004a)
- 2) Yunanistan'ın devasa bütçe açığına ilişkin endişeler euroda kan kaybına, piyasalarda düzeltmelere neden olurken *ateş hattına* yeni isimler girmeye başladı (Özçelik 2010).

14 MBTS'de (Ayverdi 2010) sözcük, “en tehlikeli nokta” açıklamasıyla mecaz olarak da belirtilmektedir.

bakış:

TSA	KAÖDA		KAÖFA		Boş
	Açıklama	%	Açıklama	%	
1. Bakma işi.	Bir durumu ya da olayı değerlendirme, yorumlama, çözümlenme, düşünme biçimi, o durum ya da olay hakkındaki fikir, tavır, görüş, yaklaşım. ¹⁵	64	Birisinin ihtiyaçlarını karşılama.	4	32

TS'de (TDK 2011), *bakma* sözcüğü “bakmak işi” olarak açıklanmaktadır; *bakmak* ise 17 farklı anlama sahiptir. Bu çalışmada önerilen anlamı net ve açık ifade eden bir tanımlama söz konusu değildir. Eğer *bakış* sözcüğünü *bak-* fiiline isim-fiil eklerinden *-ış* ekinin gelmesiyle oluşan bir isim-fiil olarak düşünürsek, bakmanın tanımında olduğu gibi *-yetersiz olmakla birlikte-* söz konusu açıklama anlaşılabilir ama sözcük, kazandığı ileri sürülen anlamı kazanmasıyla ayrı bir isim olmuştur. Tıpkı, isim-fiil eklerinin kalıplaşmasıyla türemiş olan *sarma*, *kazma*, *görüş*, *anlayış* sözcüklerinde olduğu gibi *bakış* da özellikle bu ikinci anlamıyla isimleşmiştir. Somuta, soyut anlam eklenmesiyle oluşan yeni bir yan anlam söz konusudur.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Makalemde bu konuya *bakışımı* ifade etmeye çalıştım.
- 2) Bu olaya *bakışım* çocukça değil bilakis senden dahi olguncaydı.

Yazılı Türkçeden örnekler:

- 1) Hayli karamsar bir *bakışla* bu dünyayı bir tür cehennem olarak gören, o nedenle de burada kendisi için ateşten etkilenmeyecek bir oda sağlamaktan başka bir şey düşünmeyen çok daha az yanılır (Schopenhauer 1990: 5-6).
- 2) Edebiyat hakkında soğukkanlı ve ülke sınırlarının dışına çıkan *bakışlar* edinmekte başarılı olmak bir yana, buna kalkışmıyoruz, hatta kalkışanı cezalandırıyoruz (Tunç 2007: 95).

bunalmak:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	
1. Soluk alması güçleşmek. 2. <i>mec.</i> Çok sıkılmak, çok tedirgin olmak.	Havanın sıcaklığından rahatsız olup daralmak.	36	64

TS'de (TDK 2011) ilk sırada verilen anlamın, sıcaktan dolayı da yaşanacağı ihtimali olmakla birlikte sıcak dolayısıyla bunalmakta daha çok bedensel bir rahatsızlık, terleme ve vücut ısısının artmasından kaynaklanan bir

15 DBTS'de (Doğan 2011) sözcüğün 2. anlamı “bakma tarzı, konuya yaklaşma şekli, nokta-ı nazar”; ÖTS'de (Çağbayır 2007) “bakma, inceleme tarzı” olarak açıklanmaktadır.

daralma söz konusudur. Sıcak bir ortamda nefes almak mümkündür, bunalmaya sebep olan vücuttaki daralma hissidir. Dolayısıyla söz konusu madde başı sözcüğün ilk anlamı “sıcak, havasızlık gibi sebeplerden rahatsız olmak” olarak daha genişletilmeli ya da önerilen yeni anlam eklenmelidir. Ayrıca sözcüğün *bunalmak*, *bunaltıcı* gibi türevleri de gözden geçirilebilir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Sıcak havadan *bunalanlar* soluğu denizde aldı.
- 2) Yazın Adana’da çok *bunaldım*.

Yazılı Türkçeden örnekler:

- 1) Hava İstanbul’un boğucu sıcaklarından *bunalmış* olan bizleri mutlu eden bir serinlikteydi (TUD 2004b).
- 2) Sanki oda sıcaklığı onu sürekli *bunaltı*yorcasına, pencereyi ardına dek açmak istiyordu (TUD 1995)

cazırtı¹⁶:

TSA	KAÖDA		Boş
1. Cazırdama sırasında çıkan sesin adı.	Açıklama	%	%
	Şikâyet ve eleştiri içeren, boş, gereksiz, rahatsız edici konuşma.	64	36

TS’de (TDK 2011) *cazırdama* ile kastedilen, “caz diye ses çıkarmak”tır. Burada sözcük gerçek anlamından uzaklaşarak aktarma yoluyla yeni bir anlam kazanmıştır. *Cazır* sözcüğünün türevleri olan *cazırdamak*, *cazırtılı* sözcükleri de anlamsal açıdan incelenebilir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) O kadar çok konuştun ki bence çoğu *cazırtı*ydı.
- 2) Bu adam da amma *cazırtı* yapıyor.

Yazılı Türkçeden örnekler:

- 1) Baydı bu Arif hikâyesi... Yok uzayda, yok taş devrinde, hiç komik değil” *cazırtıları* üstüne fısıltı gazetesi girmiş devreye (Coşkun 2009).

cızırtı:

TSA	KAÖDA		Boş
1. Cızırdama sırasında çıkan sesin adı, cızırtı.	Açıklama	%	%
	Şikâyet ve eleştiri içeren, boş, gereksiz, rahatsız edici konuşma.	39	61

16 TS’de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

TS’de (TDK 2011) *cızırdama* ile kastedilen, ilk sırada “cızır diye ses çıkarmak”; ikinci olarak ise “boğazındaki gıcıkta dolayı kesik ve ince ses çıkarmak”tır. Cazırtı sözcüğünde olduğu gibi bu sözcük de yeni bir yan anlam kazanmıştır. Ayrıca sözcükle aynı kökten türeyen *cızırdamak*, *cızırtılı* gibi sözcükler de bu açıdan gözden geçirilmelidir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Bunu ona söyleyince *cızırtı* edecektir.
- 2) Amma çene yaptın, şu *cızırtıyı* kes artık.

Yazılı Türkçeden örnekler:

- 1) Muhalefetin *cızırtılarını* duymuyor ya! (Arslan 2009).
- 2) Rüşvet paylaşmada parazitlenmeler, *cızırtılar*, kesintiler ortaya çıkıyor (Doğru 2013).

çalkalanmak¹⁷:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	
1. Çalkama işine konu olmak. 2. Dalgalanmak.	Beklenenin dışında gelişen bir durum ya da olayı sürekli konuşmak, şok edici haber yüzünden kargaşa yaşamak, hareketlenmek. ¹⁸	71	29

“Çalkama işine konu olmak” açıklamasından hareketle çalkama ve *çalkalamak* fiillerinin TS’deki (TDK 2011) açıklamaları gözden geçirilmiş ve söz konusu madde başlarının hiçbirinde ve aynı şekilde 2. sırada verilen *dalgalanmak* fiilinin açıklamasında da sözcüğe önerilen yeni yan anlama dair bir tanımlama bulunmamıştır, fakat çalkalanmak madde başının 3. sırasında, bu araştırmanın önerdiği anlam “haber, söylenti herkesin ağzında dolaşmak” olarak yer almaktadır. Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere söz konusu anlam, çalkalanmak fiili için de geçerlidir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Magazin dünyası bu haberle çalkalanıyor.
- 2) Bütün okul bu konuyla ilgili çalkalandı haftalarca.

Yazılı Türkçeden örnekler:

- 1) Ülke “yolsuzluk, çete, hükümete darbe” iddialarıyla çalkalanırken diktatöryal güç kendini gösteriyor (Çetinkaya 2014).

17 TS’de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

18 MBTS’de (Ayverdi 2010), sözcüğün mecaz olarak belirtilen 8. anlamı, “bir haber ya da sesle dolmak” olarak açıklanmaktadır. DBTS’de (Doğan 2011) sözcük, *çalkalanmak* olarak açıklanmakta; *çalkalanmak* madde başının 9. anlamında ise “bir haber ya da olay sonucu topluluk, kamuoyu dalgalanmak” ifadesi yer almaktadır. ÖTS’de (Çağbayır 2007) ise sözcüğün 3. anlamı “(haber söylenti için) herkesin ağzında dolaşmak” olarak verilmektedir.

2) Ama ertesi gün ilçe bu olayla çalkalanınca, evine varana kadar soğuktan buz kesmiş, iki yorganın altında hâlâ dışleri takırdayan sünepe kocası hakkındaki dedikoduların doğru olduğunu anladı, çocuklarını kapıldığı gibi soluğu babasının evinde aldı (Tunç 2009:21).

damar:

TSA	KAÖDA		KAÖFA		Boş
	Açıklama	%	Açıklama	%	
1. <i>anat.</i> Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal. 2. Mermerde, bazı taşlarda ve tahta kesitlerinde renk ayrılığı gösteren dalgalı çizgi. 3. Başka türden katmanların arasında bulunan sıvı, maden veya mineral katmanı. 4. <i>mec.</i> Soy, yaradılış. 5. <i>mec.</i> Huy: 6. <i>bit. b.</i> İçinde uygun besi suyunun dolaştığı odunsu dokudan boru. 7. <i>hay. b.</i> Böceklerde kanat zarını dik tutmaya yarayan organ.	Bir niteliği karakteristiktik değerde, baskın ve fazla ölçüde taşıyan kaynak.	18	Kararsar, ızdırap verici, kararsar, dertli müzik türü.	28.5	53.5

Sözcüğün kazandığı düşünülen yeni anlam somuta soyut anlam eklenmesiyle oluşmuştur. Ayrıca katılımcıların bir kısmı Türkçe sözlüklerde açıklaması bulunmayan ve daha çok *damar müzik/şarkı/türkü* ya da *damardan müzik/şarkı/türkü* biçiminde kullanılan ifadeyi açıklamıştır. “Kararsar, ızdırap verici, kararsar, dertli müzik türü” olarak açıklanan bu anlamın örneklendiği cümleler aşağıdaki gibidir:

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Akşam saatlerinde radyolar *damar* parçalarla doluyor.
- 2) Beyza gene *damar* bir şarkı açmış ağlıyordu.

Düşük bir oranda da olsa katılımcıların bir kısmı aşağıdaki örnek cümlede görüldüğü üzere “bir niteliği baskın nitelikte taşıyan kaynak” anlamını da düşünmüştür:

- 1) Seni dinlerken hangi *damardan* beslendiğini çok merak ediyorum.

Yazılı Türkçeden örnekler:

- 1) İrade özgürlüğüne ideolojik baskılardan ve siyasi tarafgirlik *damarından* da özgürleşmiş bir iradeyle sahip çıkmak gibi... (Beki 2013).
- 2) Temelde insanların bireyselleştigi, çıkar ilişkisine dayalı birlikteliklerin toplumu çözdüğü modern batılı toplumlarda diri kalan bir metafizik *damar* yakalamak ister gibidir (Emre 2014).

dansözlük¹⁹:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	%
1. Dansözün işi veya mesleği.	Zorda kalınca ya da kendi çıkarları için söz ve davranışlarda tutarsızlık ve ikiyüzlülük gösterme, sürekli yalan söyleme, sözünde durmama durumu. ²⁰	100	-

“Dans etmeyi meslek edinmiş kadın” olarak açıklanan *dansöz* sözcüğünün dans ederken vücudunu kıvırtmasından hareketle ve soyutlama doğrultusunda sözcük yan anlam kazanmıştır. Ayrıca *dansöz* sözcüğü de bu açıdan değerlendirilebilir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) İşin içinden çıkamayınca *dansözlüğe* başladı.
- 2) Şuna bak ya dün ne dedi bugün *dansözlük* yapıyor.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Uluç, “*dansöz*”lülle suçluyordu Kemal Derviş’i. Gereğesi de basitti: Derviş “solda birlik” gereğesiyle herkese mavi boncuk dağıtıyordu (TUD 2002).

2) Fikri *dansözlükte* başarılı olmanın baş koşullarından biri de “pişkin” olacaksın (Özbey 2013).

demirlemek²¹:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	%
1. Kapı ve pencerenin kol demirini takmak, kapatmak. 2. Gemi demir atmak. 3. Demire vurmak.	Bir yere uzun süre yerleşip kalmak, o yerden ayrılmamak, bir seviyede ya da durumda sabitlenmek. ²²	54	46

BAS’de (Aktunç 2010) bu çalışmanın önerdiği anlam, “durmak, durmaya karar vermek olarak” bulunmaktadır. Türkçe sözlüklerde bilindiği üzere sözcüklerin argo anlamları da belirtilmektedir. Örneğin *otlakçı* sözcüğünün ilk anlamı argo olarak belirtilmiş ve “asalak” olarak açıklanmıştır. Yine aynı şekilde *götürmek* sözcüğü TS’deki (TDK 2011) “tümüyle sahip olmak” anlamıyla argo olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla sözcüğe önerilen anlam argo dahi olsa Türkçe sözlüklerde bulunmalıdır.

19 TS’de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

20 DBTS’de (Doğan 2011) sözcüğün 3. anlamı mecaz olarak belirtilip “kıvırtmacılık, döneklık” olarak açıklanmaktadır.

21 TS’de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

22 ÖTS’de (Çağbayır 2007) sözcüğün argo olarak belirtilip 5. sırada verilen anlamı “bir yerde uzun süre kalmak” olarak açıklanmaktadır.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) İki gün için gelen misafir bir haftadır bizim eve *demirledi*.
- 2) Ali bizim eve *demirledi*.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Beko Erkekler Basketbol 1. Liginde mücadele eden Erdemirspor, 16 takımın bulunduğu ligde 14. Sıraya *demirledi* (Erdemirspor Dibe Demirledi, 2008).

2) Ekonomi, kaliteli iş üretmekte zorlanıyor; işsizlik oranı %9 oranına *demirlemiş* durumda (İzmen 2013).

demlendirmek²³:

TSA	KAÖDA		Boş	
	Açıklama	%	%	
1. Demlemek.	Bir fikir, duygu, iş ya da eserin olgunlaşması, eksik yönlerinin daha kolay ve nesnel değerlendirilmesi için zaman geçirmek, o şeyi tekrar gözden değerlendirmek için bir süre bekletmek, dinlendirmek. ²⁴	59	41	

TS'de (TDK 2011), *demlendirmek* sözcüğünün açıklamasında *demlemek* madde başına yönlendirme yapılmıştır. *Demlemek* sözcüğünün tanımına bakıldığında ise “çayı kaynar suyun içine attıktan sonra renk ve koku vermesi için bir süre bekletmek” açıklaması görülmektedir. Dolayısıyla somuta soyut anlam eklenmesi doğrultusunda kazanılan yeni yan anlam TS'de (TDK 2011) bulunmamaktadır. Ayrıca *demlenmek*, *demlemek* madde başları gözden geçirilmekle birlikte *demlemek* sözcüğünün anlam açıklamasında “çay” değil “çeşitli bitki” denmeli, çünkü “kiraz sapı” da demlenebilmektedir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Yazılarına noktayı koyduktan sonra bir süre *demlendirmelisin*.
- 2) Bırak bu fikri zihninde birkaç gün *demlendirsin*.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Hepsini yazdıktan sonra da tekrar tekrar okuyup onları dinlendiriyorum. Ne kadar çok “*demlendirirseniz*” de ortaya o kadar iyi bir sonuç çıkıyor (TUD 1998a).

2) Asıl önemli olanın, öfkeyi *demlendirmek*, “dil”lendirmek ve ona

23 TS'de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

24 DBTS'de (Doğan 2011) sözcük, “demli hâle getirmek, demlemek” olarak açıklanmakta; *demlemek* maddesinin 2. anlamı da mecaz olarak belirtilen “tam kıvamına alacak kadar bekletmek, tam kıvamını aldirmek” ifadesiyle verilmektedir. ÖTS'de (Çağbayır 2007), 2. sırada “tam kıvamını buldurmak” ifadesi yer almaktadır.

sahibinin kalitelere uygun bir üslup kazandırmak olduğunu düşünüyorum (TUD 2004c).

dumur:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	
1. Körelme.	Beklenilmeyen bir olay karşısında şaşırma, hayrete düşme, ne yapacağını bilememe, öylece kalma durumu.	68	32

Dumur sözcüğü, bu makalede ele alınan diğer madde başı sözcüklerde olduğu gibi başka bir madde başına yönlendirme yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. *Körelme* sözcüğüne bakıldığında o da ilk sırada “körelmek”, 2. sırada ise “bir organın beslenemeyerek küçülmesi, *dumur*” olarak açıklanmaktadır. Önerilen anlamın *körelmek* madde başında olup olmadığını anlamak için söz konusu sözcüğün tanımlamasına bakıldığında “1. Keskinliğini yitirmek. 2. Suyu çekilmek. 3. Ateş veya ışık sönecek duruma gelmek. 4. mec. Soyu tükenmek. 5. *fizy.* Bir organ beslenemeyerek küçülme, *dumura* uğramak” açıklamaları görülmektedir. Bu açıklamalardan hiçbiri önerilen anlamı karşılamamaktadır. Bu sözcükte de somuta soyut anlam eklenmesiyle oluşan yeni bir yan anlam söz konusudur.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Sahneden düşmesi yılın en *dumur* olaylarından biriydi.
- 2) Şirketin aylık bütçesini görünce *dumur* oldu.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Yıllar sonra bu kitabı yazarken yaptığım çalışmalar sırasında, o dönemde Harp Okulu’nda öğrenci olan bir arkadaşım da aynı söylentiyle okullarının çalkalandığını söyleyince bir kat daha arttı *dumurum* (TUD, 1999a).

2) Hem bir Yunan köylüsünün bu kadar derin ve değişik bakış açılarından bakarak düşünebilmesine, hem de AB ve resmi Yunan tarihi hakkındaki görüşleri nedeniyle Soner ile ben *dumur* üzerine *dumur* yaşıyoruz (TUD, 2009a).

dumura uğramak:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	
1. Körelmek	Beklenilmeyen bir olay ya da durum karşısında şaşırıp kalmak, hayal kırılığına uğramak.	71	29

Dumur madde başı içinde verilen *dumura uğramak* deyimini de *körelmek* maddesine gönderimde bulunmaktadır. Burada da sözlük birimi yeni bir soyut anlam kazanmıştır.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Eski sevgilisini başka birisiyle görünce *dumura uğradı*.
- 2) Tartışmadaki o davranışını gördüğümde *dumura uğradım*.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Anneme telefon açıp “Ben evlendim.” dediğimde “Hayırlı olsun!” dedi. Olgunluğu karşısında kalakaldım önce. *Dumura uğradım*, demek daha doğru (TUD 2006).

2) *Dumura uğramış* bir vaziyette bir İviç’e bir elindeki dergiye baktım kaldım (TUD 1998b).

etiketlemek²⁵:

TSA	KAÖDA		KAÖFA		Boş
	Açıklama	%	Açıklama	%	
1. Satışa çıkarılan mal üzerine etiket koymak.	Birinin bir niteliği hakkında genelleyici hüküm vermek, birini iyi ya da kötü davranışlarıyla mimlemek, kategorize etmek, yaftalamak	64	Facebook’ta bir fotoğraf ya da gönderide bir kişiyi işaretlemek	14	11
			Bir insana değer yüklemek	11	
			kariyerinde ya da iş hayatında marka haline getirmek		

TS’de (TDK 2011), katılımcıların belirttiği üç farklı anlama da değinilmemiştir. Katılımcıların çoğunluğu, somuta yeni soyut anlam ekleme doğrultusunda gerçekleşen “birini davranışlarından dolayı yaftalamak” anlamını açıklamakla birlikte bir kısmı Türkçe sözlüklerde açıklaması bulunmayan “Facebook’ta bir fotoğraf ya da gönderide bir kişiyi işaretlemek” ve “bir insanı iş hayatında marka hâline getirmek” anlamını da belirtmiştir. Sözcüğün *etiket* kökü ve *etiketlenmek* gibi türevleri de yan anlam kazanımı yönünden ayrıca incelenebilir.

Katılımcılardan örnekler:

1) Her meseleye cevap vermeye çalıştığım için sınıf beni sazan olarak *etiketledi*.

2) Bilir bilmez herkesi yalancı olmakla *etiketliyordu*.

3) *Etiketlediğim* gönderiyeye yorum yaptı.

4) Bu işte bayağı bir *etiket yaptı*.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Bu nedenle söz konusu sanat ve şiir olduğunda, bırakın kadının

25 TS’de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

erkek şairlerin “nesneleştirme pratiği” olduğunu, bence bir şaire, “kadın şair” kavramını yapıştırmak, onu bu şekilde *etiketlemek* bile hakarettir (TUD 2005).

2) Bireylerin günlük söylemlerine dikkat ettiğimizde, genellikle kendilerinin farklı ve güçlü olduğunu belirtmek istediklerinde karşısındaki kişileri şu ya da bu şekilde *etiketlediklerini* ve onları “ötekileştirdiklerini” görebiliriz (TUD 2009b).

foya:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	%
1. Parıltısını artırmak için elmas taşlarının altlarına konan ince metal yaprak.	Başkalarının öğrenmesinden çekince ve sıkıntı duyulan gerçeklik, gizli saklı iş, yalan, sahtekârlık. ²⁶	93	7

Katılımcıların tümü *foya* sözcüğünü *foyası ortaya/meydana çıkmak* deyimini içinde cümlede kullanmıştır. Bu durum *foyanın* tek başına kullanılacak kadar bir bağımsızlık kazanmasa da gerek katılımcıların sözcüğü “gizli saklı iş, yalan” olarak açıklamalarından gerek yazılı Türkçede tek başına da kullanılıyor olmasından söz konusu yan anlamın yerleşmeye başladığını söylemek mümkündür.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) *Foyası ortaya çıkınca* kimsenin yüzüne bakamadı.
- 2) Konuşma kayıtları açıklanınca onun da *foyası ortaya çıktı*.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Beni atmak için birçok yollar deniyorlardı, çünkü ben onların *foyalarını* biliyordum. (TUD 2003a).

2) Öteden beri hem eroinman hem ahlâksızdı... Adam oğlunun bu *foyalarını* öğrenince, Bakırköy’e yatırıp tedavi ettirmeye karar verdi (TUD 1990a).

galeyan:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	%
1. Kaynama. 2. Coşma 3. Coşku.	Kışkırtmaya dayalı kontrolsüz davranış, kalabalıkta oluşan karmaşa. ²⁷	64	36

26 DBTS’de (Doğan 2011) sözcüğün 2. anlamı mecaz olarak belirtilip “sahtelik, gözboyacılığı”; ÖTS’de (Çağbayır 2007) ise “aldatma, hile” olarak açıklanmaktadır.

27 MBTS’de (Ayverdi 2010) sözcüğün mecaz olarak belirtilen 2. anlamında “coşma, coşkunluk” açıklamalarının yanı sıra yer alan “taşkınlık” ifadesi, bu çalışmada önerilen anlama denk sayılmaktadır. DBTS’de (Doğan 2011) sözcüğün 2. anlamı “coşma, coşkunluk, cüş, huruş” olarak açıklanmaktadır. Bu açıklamadaki *huruş* sözcüğünün “gürültü, telaş” anlamını önerilen anlam dâhilinde kabul etmek mümkündür.

TS’de (TDK 2011), *galeyan* maddesi içinde verilmiş *galeyana gelmek* deyimini “1) Kaynamak, 2) Coşmak” olarak ve *galeyana getirmek* deyimini de “costurmak” olarak açıklanmıştır. Gerek bağımsız olarak *galeyanın* gerek bu sözcükle oluşturulan deyimlerin tanımlarında bu çalışmanın önerdiği yan anlam bulunmamaktadır. Ayrıca sözlüklerde kullanılan “coşma, coşku” gibi ifadeler de yeterince açıklayıcı değildir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Birtakım insanların sözleriyle *galeyana düşmeyin*.
- 2) İnsanlar basının etkisiyle *galeyana* geliyorlar.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Halkın daha ziyade *galeyanına*, sonu feci olacak birtakım hadiseler meydana vermemek için artık bu gibi hakaret ve zulümlere son verilmesini istirham ederiz (TUD 2000a).

2) Bu ülkeyi bölmeye hiç kimsenin gücü yetmez, yeter ki *galeyanlara* ve tahriklere kapılmayalım. (TUD 2009c).

ilk bakışta²⁸:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	%
1. mec.Görür görmez.	Bir kişi, olay, durum ya da eser hakkında ilk değerlendirme, izlenim ve düşünme süreci.	28.5	71.5

TS’de (TDK 2011) tek açıklama olarak verilen tanımın mecaz olarak belirtilmesi, sadece gözle değil zihnen ve algısal olarak da görmeye dayalı bir anlamı düşündürmekle birlikte tanım yetersizdir. Yapılması gereken ya ilk tanımın yeterli olacak bir şekilde açıklama içermesi ya da önerilen yan anlamın ikinci bir tanım olarak eklenmesidir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) İlk bakışta yaptığı yanlış gibi gözükse de düşününce ona hak vermek mümkün.
- 2) Seni tebrik ediyorum *ilk bakışta* sorunu çözdün.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) *İlk bakışta* doyumsuz bir aşk romanı olan *Huzur* aslında, ömrümüzün, bu coğrafyada yaşayan herkesin adeta genetiğinin romanıdır (Tunç 2007: 90).

2) Onuncu yüzyıldan başlayarak ondördüncü yüzyıla dek Güney Fransa’nın Oksitanya bölgesinde etkili olmuş Kathar doktrini ile 1417’de asılarak

28 DBTS (Doğan 2011), ÖTS’de (Çağbayır 2007) ve TS’de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

öldürülen Şeyf Bedreddin mezhebi arasında akrabalık aramak, *ilk bakışta* düşsel gelebilir (TUD 1990b).

kasılmak:

TSA	KAÖDA		KAÖFA		Boş
	Açıklama	%	Açıklama	%	%
1. Kasma işi yapılmak. 2. <i>ıf</i> Kas büzülüp toplanmak, büzüşmek, takallüs etmek. 3. <i>mec.</i> Büyükmek, kurumlanmak, gururlanmak.	Rahatsız edici bir durum içinde ruhen gerilmek, tedirgin olmak, sıkıntı ve huzursuzluk duymak.	61	Bir işi yapmakta zorlanmak.	14	25

TS’de (TDK 2011), hem bu araştırmanın önerdiği hem de katılımcıların önerilenden farklı belirttiği anlam bulunmamaktadır. İlk sırada verilen açıklamadan hareketle *kasma* ve *kasmak* madde başlarının incelenme gereği görülüp söz konusu maddeler gözden geçirildiğinde *kasmak* sözcüğünün 5. anlam sırasında mecaz anlamda “baskısı altında tutmak” şeklinde bir tanım fark edilmektedir, fakat bu açıklama ile kastedilenin ne olduğu belirsizdir. Baskı altında tutan, tutulan tutma tarzı nedir, açık ve anlaşılır değildir.

Katılımcıların da açıkladığı üzere sözcüğün somuta yeni soyut anlam eklenmesiyle oluşan yeni yan anlamı gayet belirgindir. Sözcüğün *kasmak* kökü ve bu kökün *kasıntılı*, *kasınmak* gibi tüm türevleri gözden geçirilmelidir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Tanımadığım, yabancı kişilerin bulunduğu ortamlarda *kasılıyorum*.
- 2) Müdürümün sorduğu soruya cevap veremeyince *kasıldım*.

Kasılmak sözcüğü daha çok tedirgin olmak, sıkıntı duymak anlamında açıklanmakla birlikte %14’lük bir oranda bir işi yapmakta zorlanmak anlamıyla da ifade edilmiştir:

- 1) O programı açınca bilgisayar çok *kasılıyor*.
- 2) Bu yılki derslerde çok *kasıldık*.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Kendisine sorulan sorulara sıkılmadan, *kasılmadan*, yukarıdan bakmadan cevap vermeli (TUD 2003b).

2) Ya Ecem saçmalama ya! *Kasılma* şimdi! Gidelim hep beraber, hem hastalık bahanesiyle aramızdaki gerginlik de tathya bağlanmış olur (TUD 2004d).

meletmek²⁹:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	%
1. Meleme işini yaptırmak.	Bir kişiye çok istediği ya da ihtiyaç duyduğu şeyi vermeyerek onu zor durumda, sıkıntıda bırakmak, yalvartmak, ağlatmak.	86	14

TS'nin (TDK 2011) “meleme işini yaptırmak” açıklamasından hareketle *meleme* maddesi incelendiğinde “1) Melemek işi, 2) Koyun, keçi sesi” açıklamaları görülmektedir. Yine bu tanımların yönlendirmesiyle *melemek* sözcüğünün anlamına bakıldığında “koyun, kuzu veya keçi bağırarak” açıklamasından başka bir anlam bulunmamaktadır. Oysa sözcük, somuta soyut anlam eklenmesi doğrultusunda yeni bir yan anlam kazanmıştır. Ayrıca *melemek* sözcüğü ve onun *meleşmek* gibi türevleri incelenebilir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Hakkı Hoca okulu bitirene kadar beni *meletti*.
- 2) Adam bir işimizi yapmadı, bizi kapısında *meletti*.

Yazılı Türkçeden örnekler:

- 1) Sadece adaklı torunu için yalvartmadan çıkınının ağzını açar, kızları üç gün *meletmeden* önce bir kuruş vermezdi onlara (Gölbaşı 2012).
- 2) Şimdi AB gidip ülkelerle STA yapıyor, biz gidiyoruz yapmaya, yanaşmıyorlar. O şartın çıkarılması şimdi bizi *meletiyor* (Ekinci 2011).

mıhlamak³⁰:

TSA	KAÖDA		KAÖFA		Boş
	Açıklama	%	Açıklama	%	%
1. Mıhlama işine konu olmak veya mıhlama işi yapılmak, çivilenmek. 2. <i>meç</i> . Olduğu yerde kalıp bir yere kıpırdayamaz olmak.	Bir şeye zihinsel olarak odaklanmak, dikkatini, aklını vermek, o şeyi zihnine yerleştirmek.	42.5	İşlenen bir suç neticesinde yakalanmak, ele geçirilmek, enselenmek.	15	42.5

Sözcüğün ilk sırada yer alan açıklamasında bulunan *mıhlama* sözcüğü, TS'de (TDK 2011) “mıhlamak” olarak açıklanmaktadır. *Mıhlamak* sözcüğü incelendiğinde “1) Mıhla tutturmak, çakmak. 2) Altın, gümüş vb. taşları metal yuvalara işlemek. 3) *meç*. Birini silahla yaralamak ya da öldürmek. 4) *meç*. Birini veya bir şeyi bir yerden ayırlamaz, kıpırdayamaz duruma getirmek.” anlamları görülmekte ve diğer önerilen iki anlam bulunmamaktadır.

29 MBTS (Ayverdi 2010), ÖTS'de (Çağbayır 2007) ve TS'de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

30 TS'de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) O kızda ne buldu da böylesine *mıhlandı* anlayamadık.
- 2) Kalbim sana *mıhlandı*.

Katılımcıların *mıhlanmak* sözcüğüne getirdikleri diğer anlam açıklamasının cümlede kullanılan örnekleri aşağıdaki gibidir:

- 1) Çalarken polise *mıhlanmışlar*.
- 2) İşte şimdi *mıhladım* seni.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Yine küçük yaşta okunanların zihne nasıl *mıhlandı*ğını iyi kötü bilir herkes (Kuzuloğlu 2013).

2) Dört gün boyunca Türkiye merkezli haber dinlememek, gazetelerin karamsarlığına *mıhlanıp* kalmamak, dergisiz, kitapsız, bilgisayarsız ve tasasız dört gün geçirmek benim için alışılmadık bir tecrübe oldu (Alkan 1998).

saçaklı³¹:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	
1. Saçağı olan.	Dağınık, pasaklı, bakımsız, paçoz kimse. ³²	78	22

TS'deki "saçağı olan" açıklaması, diğer birçok madde başında olduğu gibi başka bir madde başına yönlendirme içerdiğinden *saçak* sözcüğü incelenmiş ve önerilen anlamla ilgili bir tanım bulunamamıştır. Ayrıca sözcüğün *saçaklılık* gibi türevleri de yan anlam kazanması açısından gözden geçirilebilir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Gerçekten bizim okulda *saçaklı* kızlar çok.
- 2) Geliyor yine bizim *saçaklı* kız. Bu haliyle bu nasıl evlenecek?

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Müdür, bir elinde toz bezi, bir elinde süpürge, akşama kadar koca kıcını sallaya sallaya ordan aldığı tozu oraya, belediye hofu buraya bulaştırın *saçaklı*, paçoz karısını düşündü önce (TUD 1998c).

- 2) Ver şu koca kazığı bana. Ver şu *saçaklı* karıyı (TUD 1996).

31 TS'de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

32 MBTS'de (Ayverdi 2010) sözcüğün 2. açıklaması mecaz olarak belirtilip "perişan hâlde gezen, pasaklı" olarak verilmektedir.

sidik zoru³³:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	
1. İdrar zoru.	Bir işi, eylemi mecbur kaldığı için istemeyerek, zorla gerçekleştirme durumu.	57	43

TS'de (TDK 2011) *idrar zoru* ile ifade edilen, “idrar torbasında biriken idrarı dışarı atmada zorluk çekme”dir. Oysa bu sözlük birimi, somuta soyut anlam eklenmesi doğrultusunda yeni bir yan anlam kazanmıştır.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) *Sidik zoru*yla yapılan iş ancak bu kadar olur.
- 2) *Sidik zoru*yla geçtim sınavı.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Galip geldiğimiz maçları bile soğuk terler döküp *sidik zoru*yla aldık adeta (Öztürk, 2013).

2) Göründükleri gibi olamadılar... İş *sidik zoru* ile götürmeye çalıştılar... Büyük söz söylediler altında kaldılar... (Canbolat 2013).

uyuzluk³⁴:

TSA	KAÖDA		Boş
	Açıklama	%	
1. Uyuz olma durumu.	Söz ya da davranışlarıyla sinir bozucu, rahatsız edici, geçimsiz olma durumu.	86	14
2. <i>meç.</i> Beceriksizlik, pısrıklık.			
3. <i>meç.</i> Parasızlık.			

TS'de (TDK 2011) söz konusu sözcüğün iki de mecaz anlamı verilmiştir. Bu durum da “uyuz olma durumu” açıklamasıyla *uyuz* madde başındaki sadece ilk anlamın kastedildiğini göstermektedir. Zira *uyuz* sözcüğünün 5. anlamı parasızlığı açıklasa da *uyuzluk* madde başında ayrı bir anlam olarak belirtilmiştir. Yine *uyuz* sözcüğünün “hoşlanılmayan, sevimsiz kimse” açıklamasıyla 4. sırada bir anlamı belirtilse de *uyuzluk* madde başında buna değinilmemiştir. Ayrıca sözcükle aynı kökün türevleri olan *uyuzlaşmak*, *uyuzlanmak* gibi sözcükler de gözden geçirilmelidir.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Yaptığı *uyuzluk*ların sonunda kendisi de farkına vardı.
- 2) Sohbet esnasındaki bilmiş tavrı tam bir *uyuzluk* örneği idi.

33 TS'de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

34 TS'de (Püsküllüoğlu 2012) bu sözcük, madde başı olarak bulunmamaktadır.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Fakat *uyuzluk* olsun diye her modele itiraz edecekseniz, sonunda iktidarın tek başına çıkaracağı kanuna muhatap kalırsınız (Tamer 2014).

2) Türk basını, bize *uyuzluk* eden Chirac, Villepin, Sarkozy gibi adamlara karşı “oh olsun” tavrına girdiği için durumu bir “sıkıyönetim” olarak algılamak da beis görmüyor (Ardıç 2005).

vınlamak:

TSA	KAÖDA		Boş
1. Dönerken ya da düz bir doğrultuda hızla hareket ederken vın diye ses çıkarmak.	Açıklama	%	%
	Hızlıca gitmek, bir yerden acele kaçmak, uzaklaşmak, ortadan kaybolmak. ³⁵	54	46

BAS’de (Püsküllüoğlu 2012) sözcük, “kaçmak, hızla savuşmak, hemen ortadan kaybolmak” olarak açıklanmaktadır. Söz konusu anlam ile yakınlık gösteren *topuklamak* sözcüğü, TS’de (TDK 2011) “bir taşıtın hızını arttırmak” anlamında argo olarak belirtilip veriliyorsa, bu anlam da sözlükte yer almalıdır.

Katılımcılardan örnekler:

- 1) Babasının geldiğini görünce odasına *vınladı*.
- 2) Yaptıkları anlaşılınca hemen *vınladı*.

Yazılı Türkçeden örnekler:

1) Hadi öyleyse, giyin de yemeği dışarda yiyeyim. *Vınlayıp* deri ceketimi sırtıma geçirdim. Hazırım (TUD 2000b).

2) İşler tuhaf bir şekilde sıkışıyor, insanlara hiçbir şekilde güvenilemiyordu. Paraya dokunan ansızın *vınlıyor*, buharlaşıyordu (TUD 1999b).

Değerlendirme ve Tartışma

- 1) Türkçe sözlük birimlerinin kazandığı yeni yan anlamlar üzerine yürütülen bu araştırmada, hedef listede bulunan 24 sözlük biriminin, TS’de (TDK 2011) açıklanmamış yeni yan anlamlar kazandığı, bu anlamların yazılı Türkçede kullanıldığı ve Türkçe konuşurlarının bir kısmı tarafından bilindiği görülmektedir. Türkçe genel sözlüklerde -daha kapsamlı ve detaylı çalışmalarla- bu anlamların yer alması gerekmektedir.
- 2) “Bunalmak, cazırtı, cızırtı, damar, dumur, dumura uğramak, etiketlemek, ilk bakışta, kasılmak, meletmek, mihlanmak, sidik zoru, uyuzluk” sözlük birimlerinin, bu araştırmanın önerdiği yeni

35 ÖTS’de (Çağbayır 2007), sözcüğün 2. sırada argo olarak belirtilen anlamı “kaçmak, hemen oradan uzaklaşmak”tır.

- yan anlamları TS'nin (TDK 2011) yanı sıra diğer sözlüklerde de bulunmamaktadır.
- 3) TS (TDK 2011) dışındaki diğer sözlüklerde bazı sözcüklerin yeni yan anlamları yer alsa da açıklamalar belirsizlik içermektedir. Örneğin *ateş hattı* MBTS'de (Ayverdi 2010), “en tehlikeli nokta”; *arabesk* DBTS'de “basit duygu istismarına dayanan davranış veya eser”; *demlendirmek* ÖTS'de (Çağbayır 2007), “tam kıvamını buldurmak” olarak açıklanmaktadır. Bu tanımlamalar eksiklik ve belirsizlik içermektedir.
 - 4) Türkçe sözlükler arasında tutarsızlık vardır. Örneğin, *arabesk* sözcüğünün yeni yan anlamı sadece DBTS'de (Doğan 2011); *ateş hattının* yeni yan anlamı sadece MBTS'de (Ayverdi 2010) bulunmaktadır.
 - 5) Türkçe sözlüklerdeki bazı madde başı açıklamaları ya yetersiz kalmakta ya da başka bir madde başına göndermede bulunarak sözcükleri tanımlama yoluna gidilmektedir. *Uyuzluk* sözcüğünün “uyuz olma durumu” ya da *meletmek* sözcüğünün “meleme işini yaptırmak” şeklinde açıklandığı örneklerde olduğu gibi bazı tanımlamalar belirsizlik ve karmaşa içermektedir. Zira bir sözcüğün türevi, kökünden başka anlamlar da kazanmış olabilir. Bu tür durumlara dikkat edilip tüm anlamlar örnek cümlelerle açık bir biçimde izah edilmelidir.
 - 6) Bu çalışmada TS'den (TDK 2011) araştırmacının dikkatini çeken sözcükler incelenmiştir. Daha ayrıntılı çalışmalarla sözlükteki başka sözcükler de değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

- (2011), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKALIN, Şükrü Halük (2011), “Sunuş”, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKSAN (1998), “Türklerde Sözlükçülük Bugün Türkiye’de Sözlük”, *Kebikeç*, Sayı: 6, S.115-118.
- AKSAN, Doğan (1995), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKSAN, Doğan (1999), *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- AKTUNÇ, Hulki (2010), *Büyük Argo Sözlüğü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, Mehmet (2007), *Dilbilim El Kitabı, 3F Yayınevi*, İstanbul.
- AYVERDİ, İlhan (2010), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lugatı*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık.
- BAUMAN, Zygmunt (1998), *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- BİNGÖL, Zekeriya (2006), “Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 9, S.197-206.
- BOZ, Erdoğan (2009), “Çağdaş Türkçe Sözlüklerde Çokanamlı Madde Başlarındaki Anlamların Sıralanma Sorunu: Klasik Örneği”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish Turkic*, Volume 4/8, Fall, S.146-158.
- BOZ, Erdoğan (2011), “Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu”, *Sözlük Bilimi Yazıları I*, (s.195-228), Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Sözcükleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ÇOLAK-BOSTANCI, Gülcan(2009), “Mecaz Anlamı Temel Anlama Dönüşen Kelimeler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish Turkic*, Sayı:17, Volume 4/4, Summer, s.148-171.
- DOĞAN Mehmet D. (2011), *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, Ankara.
- DOĞRU, Fatih (2013), “Kâmûs-ı Türkî’den Türkçe Sözlük’e Anlam Değişimleri-Eylemler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish Turkic*, Sayı:17, Volume 8/9, Summer, S.1183-1222.
- EMİNOĞLU, Emin (2010), *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*, Asitan Yayınları, Sivas.
- GÖZÜTOK, Ayni (1997), Türkiye Türkçesinin İlk Sözlüğü Lehce-i Osmânî, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı: 24, S.29-37.
- GUIRAUD, Pierre (1975), *Anlambilim*, Çev. Berke Vardar, Gelişim Yayınları, İstanbul.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz (2010), *Bernardo da Parigi’nin Söz Kitabı 400 Yıllık İtalyanca Sözlük*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KAYA, Ceval (2001), “Türk Sözlük Sistemi Üzerine İki Not”, *Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri* (20-23 Mayıs 1999, Gazimağusa), Haz. Nurettin Demir, Emine Yılmaz, S.83-89.
- LEECH, Geoffrey (1981), *Semantics: The Study of Meaning*, Penguin Books, USA.
- PÜSKÜLLÜOĞLU Ali, (2012), *Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- USTA, Halil İbrahim (2006), “Türkçe Sözlük Hazırlamada Yöntem Sorunları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 46, 1, s.223-242.
- UZUN, Leyla (1999), “1945’ten Bu Yana Türkçe Sözlükler”, *Kebikeç*, Sayı: 7-8, s.53-57.
- VARDAR, Berke (1998), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul.
- YAVUZARSLAN, Paşa (2004), “Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî’nin Kâmûs-ı Türkî’si”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi* 44, 2, 185–202.

İçerik Analizi Kaynakları

- ALKAN, Ahmet Turan (1998, 20 Haziran), “Almanya nasıl kurtuldu?”, 21.01.2014, www.aksiyon.com.tr.
- ARDIÇ, Engin (2005, 10 Ekim), “İyi ki uyuzluk ettiniz”, 21.01.2014, www.haber10.com.
- ARSLAN, Akif (2009), “Kahramanmaraşspor’u kurtarma operasyonu!”, 18.02.2014, www.kanal46.com.

- BEKİ, Akif (2013, 1 Haziran), “İsyan ile inat arası bir şey”, 04.07.2013, www.radikal.com.tr.
- CANBOLAT, Süleyman (2013, 15 Nisan), “Hiç inanmadım Kahramanmaraşspor’un şu anki yöneticilerine...”, www.edeajans.com.
- ÇETİNKAYA, Hikmet (2014, 12 Şubat), “Sivrisinek...”, 16.02.2014, www.cumhuriyet.com.tr.
- COŞKUN, Zeki (2009, 14 Ocak), “Görüntünün saltanatı”, 26.01.2014, www.taraf.com.tr.
- DOĞRU, Necati (2013, 23 Şubat), “Rüşvet havuzunda cızırtı sesleri”, 02.03.2014, www.sozcu.com.tr.
- EKİNCİ, İbrahim (2011, 20 Mayıs), “ithalat hüllesine önlem geliyor”, 29.01.2014, www.dunya.com.
- EMRE, Akif (2014, 25 Ocak), “Nur’dan Düğüne”, 03.02.2014, www.yenisafak.com.tr.
- Erdemirspor Dibe Demirledi, (2008, 16 Aralık), 27.01.2014, www.ereglionder.com.tr.
- GÖLBAŞI, Nafiye (2012, 23 Kasım), “mavuş nene”, 29.01.2014, www.radikal.com.tr.
- İZMEN, Ümit (2013, 8 Temmuz), “Önümüzdeki beş yıl”, 27.01.2014, www.radikal.com.tr.
- KUZULOĞLU, M.Serdar (2013, 13 Mart), “Yeni dinimiz beta versiyonuyla hizmette” 21.01.2014, www.radikal.com.tr.
- ÖNDER, Dilek (2012, 10 Ekim), “Yalnız adamın anatomisi”, 25.01.2014, www.gazetevatan.com.
- ÖZBEY, Fikri (2013, 18 Haziran), “Fikri Dansözlük”, 09.11.2013, www.haberx.com.
- ÖZÇELİK, Sıla (2010, 9 Şubat), “Yunanistan buzdağının görünen kısmı, Balkanlar ateş hattında”, 26.01.2014, www.referansgazetesi.com.
- ÖZTÜRK, Ali (2013, 19 Mart), “Güvendik Cuper’e Yedik Dayağı!”, www.orduhayatgazetesi.com, 29.01.2014, www.orduhayatgazetesi.com.
- SCHOPENHAUER, Arthur (1990), *Yaşam Bilgeliği Üstüne Aforizmalar (Seçmeler)*, Çev. Güven Savaş Kızıltan, Ara Yayıncılık, İstanbul.
- TAMER, Rauf (2014, 16 Ocak), “Parti Rozeti”, 21.01.2014, www.hurriyet.com.tr.
- TUNÇ, Ayfer (2007), *Harflere Bölünmüş Zaman*, Altkitap Online Yayınevi, www.altkitap.com.
- TUNÇ, Ayfer (2009), *Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi*, Altkitap Online Yayınevi, www.altkitap.com.

Türkçe Ulusal Derlemi Kaynakları

- TUD, (1990a), *Ayıp Uşakları*, CA16B3A-1003.
- TUD, (1990b), *Gülün Öteki Adı*, C113C2A-1917.
- TUD, (1993), *Hayal Mektupları*, FA16B2A-0998.
- TUD, (1995), *Seslerin Resmi*, HI13C4A-1940.
- TUD, (1996), *Sahtekar Şırlı*, IA16B4A-2675.
- TUD, (1998a), *Cumhuriyet*, KG24D1B-2234.
- TUD, (1998b), *Aksiyon*, 1998, KE05E1B-3299.
- TUD, (1998c), *Geber Anne*, KA16B2A-1335.
- TUD, (1999a), *Şehir Efsaneleri*, LE41C2A-1360.
- TUD, (1999b), *Küçük Şeytan-İstanbul Dörtlüsü 3*, LA16B4A-0149.
- TUD, (2000a), *Milli Mücadele Döneminde Eskişehir Mitingleri ve Çekilen Protesto Telgrafları*, ME05A1B-3906.

- TUD, (2000b), *Romantik*, MA16B2A-1500.
- TUD, (2002), *Derviş'in Siyaseti Siyasetin Derviş*, OD39C2A-1411.
- TUD, (2003a), *Sabahattin Ali'yi Kim Öldürdü*, PA14B4A-1627.
- TUD, (2003b), *Bia Gazetecilik ve Habercilik*, PD03A1A-3341.
- TUD, (2004a), *Tavır*, QG37E1B2933.
- TUD, (2004b), *Trajikomik*, QD36C3A-0075.
- TUD, (2004c), *Bir Kutu Daha*, QG37C2A-0115.
- TUD, (2004d), *Takma Adı Gagalı*, QA16B1A-1731.
- TUD, (2005), *Kuzey Yıldızı*, RG42E1B-2925.
- TUD, (2006), *Bir Sarışın Küçük Kız*, SE09CE3A-0408.
- TUD, (2009a), *James*, VI22F1D-4074.
- TUD, (2009b), *Modernitenin Sosyal Kontrol Söyleminin Değişen Görünümleri*, VD02A1B-4629.
- TUD, (2009c), *Geleceğin Umudu Gençlere Sesleniş*, VI12C1A-2637.